

ALIMENT MAJBURIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ASOSLARI

Akmalov Hamid Akmal o'g'li

Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti talabasi

Qutlimuratov Farxad Kalbayevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti "Jinoiy-huquqiy va fuqarolik-huquqiy fanlar"
kafedrası dotsenti, yuridik fanlar nomzodi*

Annotatsiya: *Maqolada aliment va uni to'lash to'g'risida shartnoma tuzish tartibi va uning shakli masalasi, uni to'las jarayonini tartibga solish haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Aliment, nafaqa, oila kodeksi, voyagaa yetmagan, fuqarolik-huquqiy shartnoma, shakl, notarius, aliment to'lovchi, aliment oluvchi.*

Aliment – ota-onaning voyaga yetmagan, muomalaga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalariga, bolalarning ota-onasiga, er-xotinning, qarindoshlar va boshqa shaxslarning bir-biriga qonunga muvofiq beradigan ta'minotidir. Oilada ota-ona va bolalar o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar, tabiiyki, bir-biriga yordam ko'rsatish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, hamjihatlik hamda ixtiyoriylikka asoslangan bo'lishini taqozo etadi. Aliment majburiyatlari oila a'zolari o'rtasida sodir bo'ladi. Bu so'z lotincha "alimentum" so'zidan olingan bo'lib – "oziqovqat", "nafaqa", "ta'minot", "boqish uchun mablag'lar" degan ma'nolarni anglatadi. Qisqa qilib aytganda, alimentlar bir shaxsning ikkinchi shaxsga majburan to'laydigan moddiy mablag'laridir. Oila kodeksining 96-moddasiga binoan, ota-ona voyaga yetmagan bolalariga to'lar 18 yoshga to'lgunga qadar aliment to'lashlari shart. Ushbu modda ota-onaning faqat voyaga yetmagan bolalarga nisbatgina ta'minot berish majburiyatlariga bag'ishlangan bo'lib, o'z bolalarini moddiy jihatdan ta'minlash majburiyatini anglatadi. Bu majburiyat bolaning iste'moli uchun oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak, turli xil o'yinchoqlar, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari bilan shug'ullanish chog'ida kerak bo'ladigan buyumlar, o'quv qurollari xarid qilish shaklida amalga oshiriladi. Voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalariga aliment to'lash ota-onaning majburiyatidir. Bunday aliment oyma-oy to'lanadi. Oila kodeksining 100-moddasida ota-onaning voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalariga nisbatan tegishli majburiyatlari belgilab qo'yilgan. Ota-ona voyaga yetgan mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj bolalariga ta'minot berishi shartdir.

Bugungi kunga kelib, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida aliment to'lash majburiyati taraflariga tegishli bitim tuzish orqali aliment to'lashning miqdori, shakli va tartibi bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqish imkoniyati berilgan. Aliment majburiyatlari instituti doimo oila huquqining asosiy institutlaridan biri bo'lib kelgan. Zamonaviy sharoitda aliment bo'yicha huquqiy munosabatlar juda muammoli bo'lib, davlatning diqqat e'tiborini talab qiladi. O'zbekiston Respublikasining oila qonunchiligida aliment to'lashning ixtiyoriy tartibi ko'zda tutilgan – tomonlarning

kelishuvi asosida. Qonun chiqaruvchi unga ustunlik beradi, chunki oiladagi munosabatlar shaxsiy xususiyatga ega va aliment to'lash majburiyatlari, ta'rifga ko'ra, davlat majburloviziz bajarilishi kerak. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv – bu yosh institut: birinchi marta uni tuzish imkoniyati amaldagi O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida ko'zda tutilgan. Yuridik adabiyotlarda alimentlar to'g'risidagi kelishuv atamasi keng qo'llanilishiga va doimiy ravishda har xil jihatlarda ishlatilishiga qaramay, uni umumiy tushunishchasi va talqini mavjud emas.

Oila kodeksining 108-moddasiga ko'ra, mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj voyaga yetgan bolalar ota-onasidan, agar ular yo'q bo'lsa, qarindoshlari va Oila kodeksida ko'rsatilgan boshqa shaxslardan o'z ta'minoti uchun aliment talab qilish huquqiga ega. Bunday hollarda aliment miqdori sud tomonidan aliment to'lash shart bo'lgan shaxsning moddiy va oilaviy ahvoli hisobga olinib, pul bilan to'lanadigan qat'iy summada belgilanishi mumkin.

Shuni ham ta'kidlash o'rinliki, 2013-yil 30-apreldagi "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra kiritilgan qo'shimchalarga muvofiq, voyaga yetmagan bolani ota-onasidan olish va uni bolalar tarbiya muassasasiga joylashtirish to'g'risidagi hal qiluv qarorini chiqarishda sud ota va onaning har biridan mazkur bola foydasiga Oila kodeksining 99-moddasida belgilangan miqdorlarda alimentlar undiradi. Bunda undirilgan alimentlar mazkur bola nomiga ochilgan bank hisob varag'ida jamlanadi va u voyaga yetganda to'lanadi. Oila kodeksining 109-moddasiga binoan, voyaga yetgan, mehnatga layoqatli bolalar mehnatga layoqatsiz, yordamga muhtoj o'z ota-onasiga ta'minot berishlari va ular to'g'risida g'amxo'rlik qilishlari shart. Ota-onaning mehnatga layoqatsizligi, shuningdek, oiladagi boshqa a'zoning mehnatga layoqatsizligi ularning pensiya yoshiga yetganligi (ayollar 55 yoshga va erkaklar 60 yoshga to'lganligi) yoki I va II guruh nogironlari ekanligini anglatadi. Ota-onaning III guruh nogironi bo'lganligi TMEK (tibbiy-mehnat ekspert komissiyasi)ning tegishli xulosasida tavsiya etilgan ishni topa olmaganlari taqdirda, ularga o'z bolalaridan ta'minot olish huquqini beradi. Oila kodeksining 111-moddasiga binoan, voyaga yetgan, mehnatga layoqatli bolalar ota-onasining kasalligiga va boshqa uzrli sabablarga ko'ra qilinadigan qo'shimcha xarajatlarda ishtirok etishlari shart. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli bolalar tomonidan qo'shimcha xarajatlar ixtiyoriy ravishda qoplanmasa, talab qilinayotgan summa sud tartibida undirilishi mumkin. Oila kodeksining 112-moddasiga binoan, aliment undirish to'g'risidagi nizo uzil-kesil hal etilgunga qadar, sudya shu nizo bo'yicha unda belgilangan miqdorda vaqtincha aliment undirish to'g'risida ajrim chiqarishi mumkin. Agar sud nikohdan ajratishda ishning ko'rilishini keyinga qoldirib, er-xotinga yarashish uchun muddat berganda, "Sudlar tomonidan nikohdan ajratishga oid ishlar bo'yicha qonunchilikni qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Oliy sud Plenumining 2011-yil 20-iyul 6-sonli Qaroriga ko'ra, Oila kodeksi 112-moddasiga muvofiq bolalar ta'minoti uchun aliment undirish masalasini muhokama qilishga haqlidir.

Bizning fikrimizcha, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv aliment to'lash majburiyati taraflariga ular uchun taqdim etilishi mumkin bo'lgan eng maqbul shartlar to'g'risida mustaqil ravishda kelishish imkoniyatini beradigan xususiy huquqiy xarakterdagi nizolarni sudsiz hal qilish usulidir. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvining xususiyatlari quyidagilar: aliment to'lash shartnomasining sub'ektlari; notarial tasdiqlash; aliment to'lashning mustaqil tartibi va usuli; hukumat majburlashisiz ijro etish. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv fuqarolikhuquqiy shartnomasi hisoblanadi [4]. Ushbu bayonotni qo'llab-quvvatlovchi doktrinaviy mulohazalarni chetga surib, diqqatni, xususan, quyidagi rasmiy huquqiy fikrlarga qaratishi mumkin.

Aliment to'lash to'g'risidagi fuqarolik-huquqiy shartnomasi:

1. Bepul: bir taraf ikkinchi tarafga biror narsa taqdim etish majburiyatini oladi;
2. Bir tomonlama (bir tomonlama majburiy): bir taraf majburiy (aliment to'lash), boshqa taraf esa (aliment to'lash) talab qilish huquqiga ega;
3. Konsensual: qonunda belgilangan shaklda bitim tuzilgan paytdan boshlab (shu paytdan boshlab huquq va majburiyatlar paydo bo'ladi) bitim tuzilgan hisoblanadi.

Keng yondashuvga ko'ra, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv mutlaqo har qanday shaxslar o'rtasida tuzilishi mumkin: mehnatga layoqatli yoki layoqatsizligi, aliment to'lash tartibiga rioya qilinishidan qat'iy nazar, oilaviy aloqalari bo'lgan va bo'lmagan holda. Ushbu pozitsiyani M.V. Antokolskaya, M.V. Vlasova, E.A. Chefranova va boshqalar qo'llab quvvatlaydi. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 131-moddasida aliment to'lash to'g'risida kelishuv yozma ravishda tuzilgan va notarial tasdiqlanishi kerakligi belgilangan. Qonun hujjatlarida belgilangan aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv shakliga rioya qilmaslik O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida nazarda tutilgan oqibatlariga olib keladi. Aliment to'lash to'g'risida notarial tasdiqlangan kelishuv ijro varaqasi kuchiga ega. Tuzilgan hujjat qonuniy kuchga ega bo'lishi uchun u notarius tomonidan tasdiqlanishi kerak. Aliment to'lashga majbur bo'lgan tomon o'z majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv ijro varaqasining rolini bajaradi – uning asosida majburiy ravishda mablag' yig'ish mumkin bo'lgan tashkilotning buxgalteriya bo'limi orqali ishlaydi. Notarial tasdiqlash natijasida aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv jamoat tomonidan tan olinadi. Kelishuvni notarial tasdiqlash alimentlar bo'yicha huquqiy munosabatlar sub'ektlarining huquqlari va manfaatlarini amalga oshirish va himoya qilishning huquqiy kafolatlaridan biridir.

Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv tomonlarning ixtiyoriga binoan 1 yilga, 5 yilga yoki boshqa muddatga (masalan, bola umumiy ta'lim olguncha) tuzilishi mumkin. Agar bunday kelishuvning amal qilish muddati tugagan bo'lsa, unda bu aliment to'lash bo'yicha tomonlarning yangi kelishuv tuzishiga to'siq bo'lmaydi. Agar tomonlar bunday kelishuvni tuzishni istamasalar, unda qolgan muddat davomida aliment to'lashga majbur bo'lgan shaxs unga yuklatilgan majburiyatni saqlab qoladi, tomonlar ushbu masalani sud tartibida ko'rib chiqishga murojaat qilishlari mumkin.

Kelishuvning amal qilish sharti sifatida umumiy muddat muhim ahamiyatga ega emas, chunki muddat belgilanmasa, kelishuv alimentni to'lash majburiyati muddati davomida tuzilgan deb hisoblanadi. Aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvni aliment to'lashni nazarda tutadigan boshqa turdagi tartib bilan taqqoslaganda uning bir qator afzalliklari aniqlandi. O'z navbatida, bu aliment to'lash to'g'risidagi kelishuvdan tashqari aliment majburiyatlarida boshqa huquqiy tuzilmadan foydalanish maqsadga muvofiq emasligini tasdiqlashga asos beradi. Xususan, oila qonunchiligi kelishuvning mazmuniga ma'lum talablarni qo'yadi, ularga rioya qilish aliment oluvchining huquqlari va manfaatlarini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Дзюбровская Л.В. Соглашение об уплате алиментов – самостоятельный семейно-правовой институт / Семейное и жилищное право. – 2012. – № 6. – С. 13.
2. Гражданское право: Учебник. В 3 т. Т. 3 / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 2010. С. 569- 570. 3. Семейное право: Учебник / Гонгалло Б.М., Крашенинников П.В., Михеева Л.Ю., Рузакова О.А.; Под ред. П.В. Крашенинникова. М.: Статут, 2008. С. 302 – 305.
4. Имомов Н.Ф. Уй-жой ҳуқуқи. Дарслик. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2012. – Б.315.
5. Отахўжаев Ф.М. Никоҳ ва унинг ҳуқуқий тартибга солиниши. – Т.: Ўзбекистон, 1995.
6. Отахўжаев Ф.М. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва оила. – Т.: ТДЮИ, 2002. –Б.32.
7. Отахўжаев Ф.М. Эр-хотиннинг шахсий ҳуқуқлари ва мажбуриятлари //Соғлом авлод учун. 1998.
8. Отегенова Л.Ж. Брачный договор по семейному законодательству Республики Узбекистан: Автореф. дис.канд.юрид.наук. –Т.: 2012. –С. 26.